

Az erdélyi szász iskolák multjából.

Az erdélyi szászokat, mint ismeretes, II. Géza uralkodása alatt (1141—1161) főleg a Közép-Rajna és a Mosel vidékéről hívták az országba, hogy egy akkoriban kevésbé lakott pusztá területet mint parasztok és kézművesek a kultúra számára hozzáférhetővé tegyenek és a közeli országhatárt a pogány kúnok ellen, akik a Kárpátoktól délre eső vidéken uralkodtak, megvédjék. A szászok kezdettől fogva nagy gondot fordítottak iskolaügyük fejlesztésére. Hiteles okmányok tanúsága szerint már a reformáció előtt alig volt szász falu hosszabb időn keresztül iskola nélkül. A szász iskolaügynek két főjellemonása, amely fejlődését mindmáig befolyásolta, a XVI. századba nyúlik vissza. Ezek: az iskola és egyház szoros kapcsolata, továbbá az a tény, hogy az iskolafentartó testület mindig a község volt és ma is az. Igaz, hogy akkoriban a község mint politikai, gazdasági és egyházi intézmény még *egy* volt. Már 1352-ben iskolamesterré megválasztják Johannes magistert Szászsebesen, 1388-ban Theodorichot Brassóban és Vincentiust Besztercén. Az egész iskolaszemélyzet a *personae ecclesiasticae* csoportjába tartozott és természetesen az egyházi törvénykezésnek volt alárendelve. A falusi iskolák vezetői rendszerint beérték azzal, hogy a rájuk bízott ifjúság elsajátítsa az írást, olvasást, számolást, továbbá a vallást és az ének elemeit; ámde a városi iskolák tanulmányi célja jóval magasabb volt, nagyobb részük csakhamar internátussal is rendelkezett. Azt követelték tőlük, hogy tanulóikat képesítsék egyházi funkciókra és a községi hivatalok vezetésére (*ad functiones ecclesiasticas et ad civilem reipublicae gubernationem*). Ezeknek az intézeteknek működését nem szabad lekicsinyelni, mert a bennök folyó előkészítés sok szász ifjút arra képesített, hogy tanulmányait valamely külföldi főiskolán: Bécsben, Páduában, Bolognában vagy Németországban folytathassa. Közülök igen sokan akadémiai méltóságokkal felruházva tértek vissza hazájukba.

A hosszútartamú polgárháború idejében, amely Zápolya János és Habsburgi I. Ferdinánd között dült és amelynek Erdély is nagy kárát vallotta, a szász iskolaügy örvendetes fejlődése is érzékeny visszaesést mutat, úgyhogy évről-évre szaporodtak a panaszok a fokozódó művelődéshiány és elvadulás miatt. A reformáció kezdetével azonban, amelyhez lassanként valamennyi szász község közeledett, ez a sajnálatos helyzet alapjában megváltozott. A reformáció vezetői a szászok között is a művelődés és a népoktatás előharcosainak bizonyultak. Mindezek élén haladt a brassói luteránus község városi lelkésze, *Honterus János* magister, akit joggal neveznek a szász nép reformátorának. Jeles humanista volt, évekig működött mint magántanár a krakkói és baseli főiskolákon, mindent elkövetett a szász iskolaügy újjászületése érdekében. Nevéhez fűződik az erdélyi humanisztikus gimnázium megeremtése, amelyet 1544 december 1-én nyitottak meg Brassóban. Tőle származik a

Constitutio scholae Coronensis és az *Ordinatio studii Coronensis*, amelyekben kifejtette az új intézet tevékenységének irányelveit. A régi nyelveken és vallástanon kívül számtant, mértant, földrajzot és zenét is tanítottak. *Wagner Bálint*, jeles humanista és az intézet első rektora több tankönyvet írt. A többi szász város követte Brassó példáját. A beszercei latin iskolát *Davidis Ferenc* rektor, utóbb az erdélyi unitárius egyház megalapítója, újjászervezte. Nagyszebenben ez a munka *Huet Albert* szász gróf védnöksége mellett folyt le, aki 1602-ben tartott híres iskolai beszédében („Az iskola mint a közszervezet ültetvénytelepe“) kifejtette, hogy az iskola a népnek legjelentősebb közügye. Az évtizedek folyamán hagyományossá lett, hogy ezeknek a latin iskoláknak (segesvári és medgyesi gimnázium, majd szászsebesi és szászrégeni algimnáziumok) tanárai főiskolai tanulmányaikat Németországban végezték. Egyesek Nagyenyedre is elmentek, hogy az ottani híres kollégiumban magukat a magyar nyelven tökéletesítsék. Az említett városokban az iskolák számára már a reformáció idejében könyvtárakat alapítottak, amelyek közül a nagyszebenit és a brassóit nagyban kifejlesztették. Már Honterus nyomdát alapított, amelynek berendezését Baseltől hozta magával. Elsősorban a városi és a nagyon fellendült falusi iskolák számára szükséges tankönyveket nyomtatták. Az egyházi zsinatok határozatai ismételten foglalkoztak a nevelés kérdéseivel. Egy 1572-i jegyzőkönyv szerint: „A tisztas tanulmányokra rendelt iskolák nálunk is minden városban, községben és faluban meglehetősen virágoznak és különös szorgalommal rendezettek be, mint az isteni egyház és a közületek hasznos ültetvénytelepei stb.“ Hogy a következő századokban is becsületesen törekedtek a pedagógia fejlődésével szorosan lépést tartani, kiderül abból, hogy 1675-ben Brassóban nyomtatták *Comenius Orbis Pictusát*, miután néhány más munkája ugyanott új kiadásban jelent meg. A segesvári gimnázium 1620-ban új szervezetet nyert, amely a városi tanács, az egyházi község, a lelkész és az iskola rektora buzgó közös munkájának eredménye volt. Ez újtásként pontos tan- és óraterveket is tartalmazott és megkívánta, hogy a klasszikus nyelvek mellett a német „*Exercitium*“-ot se hanyagolják el. Újjászervezték továbbá a felső osztályok tanulóinak önkormányzatát (*Coetus*), amelyet már Honterus meghonosított és amely mindmáig érvényben van. Az egyházi hatóságok befolyása valamennyi iskolánemre a következő századokban is döntő hatással volt fejlődésükre, így pl. a lelkész akarata ellenére a község nem alkalmazhatott tanítót. Ez a függő viszony időnként kedvezőtlenül befolyásolta a tanítást. Némely falusi iskolában a tantárgyak háttérbe szorultak, mert az egyházi zene művelése a legtöbb időt vette igénybe. Ámde valamennyi körülmény gondos mérlegelése mellett el kell ismerni, hogy ez a szoros kapcsolat az egyházzal az iskolának is javára volt. Az erdélyi luteránus egyház a böles országos törvények alapján, amelyek az *Approbaták* (1653) és a *Compila-*

ták (1669) híres törvénygyűjteményeiben vannak lefektetve, igen előnyös jogi helyzetben volt, amely felett féltékenyen őrködött. Egyenjogú volt a három másik „recipiált vallással“. Ennek révén egészen szabadon rendelkezhetett községei tagjainak iskoláival.

A pietizmus, amely csakhamar eljutott Erdélybe, kedvezően befolyásolta a szász iskolaügyet. A vallástanítás javítása mellett azoknak a városi tanulóknak számára, akik kézművesek akartak lenni, úgynevezett „német osztályokat“ szerveztek, amelyekben megfelelő kiképzést nyertek későbbi gyakorlati életpályájukra. A zsinat 1722-ben az általános iskolakötelezettség bevezetését rendelte el és kifejezte abbéli kívánságát, hogy a tankönyveket a nemzet költségén nyomassák ki és ingyen adják a szegény gyermekeknek. Az 1753-ban alakult főkonzisztórium egy cs. és kir. rendelet értelmében az érettségi vizsgálat bevezetését rendelte el, amelyet mindjárt meg is tartottak. Ennek a nemzedéknek művelődési buzgóságára jellemző, hogy a jómódú községek (Szentágota, Nagysink, Kóhalom stb.) felállították a felső népiskolák egy fajtát, amelyben latint is tanítottak. Igaz ugyan, hogy ezeket nem sikerült állandóan fenntartani, de azért a községek kb. 1900-ig ragaszkodtak ahhoz a hagyományhoz, hogy iskolájukat akadémiai képzettségű rektor igazgassa.

Évtizedes maradiság után a szász iskolaügy újra fellendült 1821-ben, amikor egy kiváló szász pedagógus, *Roth István Lajos*, visszatért hazájába, miután Svájcban Pestalozzinál 1½ évet töltött. Első munkájában: *An den Edelsinn und die Menschenfreundlichkeit der Sächsischen Nation in Siebenbürgen* azzal a meleg felhívással fordult a nép vezetőihez, hogy „állítsanak fel intézetet szegény gyermekek nevelése és oktatása céljából a falusi iskolák tanítóinak szent hivatása számára“. Bár ez a felhívás nem keltett visszhangot, de azért megszívtették azokat a szavait, „hogy nemzetiségünk léte, mint talán egy más népé sem, az egyházhoz és iskolákhoz kapcsolódik“. A főkonzisztórium 1823-ban új gimnáziumi tantervet dolgozott ki, amely az állami hatóság jóváhagyását csak 1834-ben nyerte el. Ez a tanterv egészen azokra a neohumanisztikus nézetekre támaszkodik, amelyek kevéssel azelőtt a porosz iskolákat meghódították, de figyelmére méltatta az erdélyi történelmet is, míg a görög nyelv háttérbe szorult. Ismét nyilvánvalóvá lett a szász iskolaügy fejlődésének egyik főjellemvonása: a művelt nyugateurópai pedagógiai főirányelveknek lehető méltatása azokkal a bölcs módosításokkal, amelyeket fontos politikai és művelődési körülmények megköveteltek, mert e gyarmatnép helyzetére döntő befolyással voltak és vannak mindmáig. E tanterv értelmében az új gimnázium három intézetet foglalt magában: 1. Tudós iskolát jövő egyházi és világi tudósok kiképzésére. 2. Polgári iskolát. 3. Tanítóképzőt, amelynek végzett hallgatói a falusi segédlelkészek teendőit is elláthassák. A megvalósítás érdekében főleg *Schuller János Károly*, a nagyszebeni gimnázium rektora,

utóbb cs. és kir. tankerületi főigazgató buzgólkodott. Nagyszébenben a jövő szász jogtudósok képzése érdekében nem-sokára jogtudományi fakultás alakult, amely a tudományos munkálkodás értékes központjának bizonyult. Fenntartásáról az erdélyi szászok vezető politikai testülete, a nemzeti egyetem gondoskodott. Később a magyar kormány vette át, kezdetben fel is virágoztatta, de 1884-ben megszüntette. Lassanként a gimnáziumok szintája is emelkedett a főkonzisztóriumnak 1846-i határozata értelmében, amely szerint a jövőben csak olyan jelöltek alkalmazhatók, akik a főkonzisztórium előtt a teológiai szakokból és a filozófiai karnak két szakjából sikerrel levizsgáztak. 1849 után a szász iskolaügyet az új osztrák összmonarchiához kellett áthasonítani. Ez szükségessé tette a kiváló osztrák *Organisationsentwurf* beillesztését a szász gimnáziumokba, ami ezeket szorosabb kapcsolatba hozta a német szellemi élettel. Ez a művelődésnek hatalmas fellendülésével járt, ami annál tartósabbnak bizonyult, mert a szász gimnáziumokat kitűnő rektorok vezették (*Teutsch György, Müller Frigyes* stb.). Az állami ellenőrző közegek sürgetésére az egyházi hatóságok kénytelenek voltak a városi és falusi községeket a néptanítóknak élethosszig való alkalmazására szorítani. (Az ezután következő újabb fejlődést a kiegészítéstől kezdve lásd *Magyar Pedagógiai Lexikon*, II. kötet.)

(Brassó.)

Wittstock Oszkár.

IRODALOM.

Magyar Pedagógiai Lexikon. A Magyar Pedagógiai Társaság megbízásából **Fináczy Ernő** és **Kornis Gyula** közreműködésével szerkesztette **Kemény Ferenc**. I. rész: Abádi-Juventus. Budapest, Révai Irodalmi Intézet kiadása.

Nevezetes esemény pedagógiai irodalmunkban a Magyar Pedagógiai Lexikon megjelenése. Hosszú évek gondos munkája ez a lexikon, melynek magas színvonaláért kezkesedik a kiváló szerkesztők neve, cikkeinek és egész tartalmának értékes voltáért pedig a kiváló munkatársak egész sora.

A lexikonoknak általában nagy jelentőségük van úgy az általános műveltség, mint a tudomány szempontjából. A tudományok óriási haladása lehetlenné teszi nemcsak a polihisztort, hanem egy tudományszak terén is az ismeretek oly mértékű emlékezetben tartását, hogy mindenkor segédeszközök nélkül is el tudjon az ember igazodni. A lexikon ma nélkülözhetetlen segédeszköz mindenki számára, a szaklexikon pedig nélkülözhetetlen a szakember számára.

Az általános lexikonok mellett újabb időben nagy számmal jelentek meg szaklexikonok, ami azt jelenti, hogy a szakember — bármily területen működik is —, nem érheti be azzal, amit a maga szakjából az általános lexikonokban talál, neki bővebb és szakszerűbb tájékoztatásra van szüksége.

Am természetes, hogy a lexikonnak jónak kell lennie. Ez azt jelenti, hogy